

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ЦІЛЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

кандидат психологічних наук, доцент, Гріньова О. М.

Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна

У статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми життєвих цілей у підлітковому віці. Висвітлено основні психологічні умови розвитку здатності особистості до цілепокладання у підлітковому віці. Розглянуто особливості цільових утворень особистості у різних модусах її життя. Проаналізовано психологічні особливості становлення генералізованих цільових утворень особистості у підлітковому віці - життєвих цілей. Розглянуто вплив життєвих цілей особистості на розвиток її життєвих планів. Виявлено динаміку життєвих планів особистості підлітків у часі, а також основні проблеми становлення життєвих планів індивідуума у підлітковому віці.

Ключові слова: цілепокладання, життєві цілі, життєві плани, особистісний розвиток, підлітковий вік, самосвідомість,.

кандидат психологических наук, доцент Гринева О. М. Психологические особенности жизненных целей личности в подростковом возрасте/ Педагогический институт Киевского университета имени Бориса Гринченка, г. Киев, Украина

В статье представлены результаты теоретического анализа проблемы жизненных целей в подростковом возрасте. Выявлены основные психологические условия развития способности личности к целеполаганию в подростковом возрасте. Рассмотрены особенности целевых образований личности в различных модусах ее жизни. Проанализированы психологические особенности становления генерализированных целевых образований в подростковом возрасте - жизненных целей. Рассмотрено влияние жизненных целей личности на развитие ее жизненных планов. Выявлена динамика жизненных планов личности во времени, а также основные проблемы развития жизненных планов индивидуума в подростковом возрасте.

Ключевые слова: целеполагание, жизненные цели, жизненные планы, личностное развитие, подростковый возраст, самосознание.

PhD Psychology, assistant professor Grynova O., Psychological features of personality's life goals in adolescence/ Pedagogical institute Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

Results of theoretical analysis of the life goals development in adolescence problem are considered in the article. Main psychological conditions of goal development capabilities of personality in adolescence are discussed. Special features of personality life goals in different domains of life are represented. Psychological features of development of main purpose constructs - life purposes

- in adolescence are analyzed. An influence of life goals development on life plans of personality in adolescence is discussed. Dynamics of personality life plans in life time and main problems of personal life plan's development in adolescence are represented.

Key words: goal development, life goals, life plans, personal development, adolescence, self-consciousness.

На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах значних політичних та економічних трансформацій проблема ефективного управління людиною своїм життям, здатності ефективно діяти в умовах соціальної ситуації розвитку, що швидко змінюється, набуває високої актуальності і суспільної значущості. Важливим аспектом цієї проблеми є здатність особистості до визначення цільових, стратегічних орієнтирів власного життя. Активізація самосвідомості, розширення світогляду, рефлексії, професійної спрямованості й самовизначення обумовлюють сензитивність цього підліткового віку для розвитку життєвих цілей і визначення особистістю основних векторів свого подальшого життя, реалізацію яких буде розпочато у наступному віковому періоді - юнацькому віці, з набуттям громадянської й соціальної зрілості.

Тому **метою даної статті** є теоретичний аналіз проблеми життєвих цілей особистості у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. У роботах сучасних вчених підлітковий вік розглядається як сензитивний період для активізації цілепокладання і утворення життєвих цілей (П. М. Горелов і В. В. Утьомов [5], Л. Ю. Єрохіна [2], Т. В. Снегірьова і О. І. Близнецова [8]). Так, П. М. Горелов і В. В. Утьомов виділили наступні тенденції розвитку цілепокладання у підлітковому віці: зростання суб'єктивної значущості цілей міжособистісної взаємодії, спілкування і саморозвитку, підвищення конкретності життєвих цілей, активізація цілей-досягнень у всіх доменах життєвого світу підлітка, становлення суб'єктності та інтернальності локусу контролю у досягненні власних життєвих цілей [5]. Згідно з Т. В. Снегірьовою і О. І. Близнецовою, основними передумовами активізації цілепокладання особистості у підлітковому віці є розвиток пізнавальних процесів і метапредметних умінь і навичок, які забезпечують здатність особистості до вибору засобів власного навчання, конструювання програм власної навчальної діяльності [8]. Л. Ю. Єрохіна підкреслила, що у підлітковому віці відбувається становлення складної структури життєвих цілей, яка включає образ цілі (цілепородження), генерування моделі цілі (цілеутворення), розвиток моделі бажаної цілі до її реалізації, оцінки ймовірності досягнення цілі, аналіз помилок (цілереалізація та цілерефлексія), проектування і реалізація способів корекції помилок у змісті власної цілі й планах з її досягнення (цілекорекція) та ін. [2].

Водночас, згідно з Р. Левескью, зростання здатності підлітка до некритичного засвоєння соціальних стереотипів цілей в умовах соціального

наслідування не створює достатніх передумов для активізації у нього суб'єктної постановки авторських життєвих цілей [12]. І.Іванків також підкреслив, що процеси особистісного зростання, набуття ідентичності, соціалізації особистості підлітка у цілому переважно соціально детерміновані [11]. Некритичне засвоєння особистістю соціальних стереотипів "успішної людини" ускладнює її авторське цілепокладання. Тому здатність старших підлітків до самостійного цілепокладання у масовому досвіді відповідає мінімальному рівню [2].

Становлення нової провідної діяльності підліткового віку - міжособистісного спілкування - обумовлює переорієнтацію процесів цілепокладання особистості з навчально-пізнавальної діяльності на приватне життя й інтимно-особистісні стосунки. Потреба в досягненні особистісної ефективності й успішності у цьому модусі обумовлює зростання суб'єктивної значущості життєвих цілей саморозвитку, самовдосконалення. Труднощами цілепокладання підлітків з саморозвитку є абстрактність цілей, відсутність логічних взаємозв'язків між найближчими і віддаленими цілями, недостатність співвіднесення бажаних цілей і об'єктивних можливостей [10]. А. В. Жилинська підкреслила, що труднощі цілепокладання у старшому підлітковому віці обумовлені недостатністю передумов цього психічного утворення, а саме системи цінностей, моральних норм, активно-перетворюючої життєвої позиції, прогностичних здібностей, здатності усвідомлювати життєві перспективи [3]. У роботах Л. І. Божович, Б. В. Зейгарнік, Л. О. Регуш також підкреслюється думка про те, що узгодження різних життєвих цілей у життєвому просторі й часі, становлення ієрархії життєвих цілей як цілісної системи для підлітків є надзвичайно складним життєвим завданням [1]; [4]; [7].

Активізація особистісного розвитку підлітка обумовлює становлення у нього здатності до постановки узагальнених цілей власного майбутнього, досягнення яких об'єднує різні модуси життєдіяльності. Так, згідно з Р. Дж. Р. Левескью, у підлітковому віці відбувається активізація різних доменів майбутнього індивідуума, в яких він конструює життєві цілі. Основними доменами майбутнього у підлітків є навчання, робота і кар'єра, сім'я, саморозвиток, приватне життя. Життєві цілі підлітка являють собою складну систему, що включає як екстернальні, так і інтернальні цільові утворення. Домінування екстернальних цілей у доменах життєвого успіху та матеріальному, як центрального конструкта системи життєвих цілей сучасних підлітків спричинює погіршення їх суб'єктивного благополуччя на подальших вікових етапах [12].

Особливості й нерівномірність становлення життєвих цілей підлітків у різних модусах буття обумовлюють специфіку розвитку і їх життєвих планів. Так, у підлітковому віці відбувається активізація життєвих планів у модусах міжособистісної взаємодії й пізнання, а також соціальних планів [5]. У роботах Н. М. Толстих досліджено динаміку життєвих планів особистості у підлітковому віці: плани молодших підлітків відображають

засоби досягнення бажаних життєвих цілей теперішнього і найближчого майбутнього. Віддалені періоди майбутнього у їх життєвому світі представлені і структуровані вкрай мало. У старшому підлітковому віці особистість набуває здатності до конструювання життєвих цілей і планів свого віддаленого майбутнього. Однак такі цілі, плани, як і життєва перспектива старших підлітків, є недостатньо конкретними і реалістичними [9]. М. М. Рева також підкреслила недостатність планувального компоненту проектування особистістю свого подальшого життєвого шляху у підлітковому віці. Розвиток життєвих цілей особистості перевищує становлення їх життєвих планів. Недостатність планування підлітками свого майбутнього, усвідомлення й осмислення власних життєвих перспектив обумовлює завищений рівень їх домагань і постановку нереалістично високих життєвих цілей [6].

Здійснений аналіз проблеми життєвих цілей особистості підліткового віку в психолого-педагогічній літературі дає можливість зробити наступні висновки. Підлітковий вік є сензитивним періодом для розвитку цілепокладання індивідуума. Активізація життєвих цілей підлітків обумовлює зростання їх структурованості, визначеності у різних модусах життєдіяльності. Водночас недостатність внутрішніх, індивідуально-суб'єктних передумов розвитку цього психічного утворення спричинює переважно соціальну детермінованість життєвих цілей підлітків і недостатній розвиток їх здатності до постановки авторських, суб'єктних життєвих цілей. Розвиток життєвих цілей індивідуума обумовлює і становлення засобів досягнення ним бажаних цілей - життєвих планів. Водночас недостатність розвитку життєвих цілей особистості у підлітковому віці обумовлює і нечіткість планів з їх реалізації, формування планів переважно у найближчій життєвій перспективі, неузгодженість планів у різних доменах життєвого поля особистості і, як наслідок, нереалістично високі очікування від власного майбутнього. Таким чином, висока значущість підліткового віку як сензитивного періоду для активізації життєвих цілей і планів особистості і водночас виявлення ряду проблем у становленні цих феноменів у сучасних підлітків обумовлюють високу актуальність і соціальну значущість подальших досліджень цієї проблеми, вивчення і створення оптимальних психолого-педагогічних умов для активізації життєвих цілей особистості підліткового віку.

Література:

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна. - 3-е изд. - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО "МОДЭК", 2001. - 352 с.
2. Ерохина Л. Ю. Формирование готовности подростков к целеполаганию в учебной деятельности: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ерохина Людмила Юрьевна. - Тюмень, 2011. - 149 с.

3. Жилинская А. В. Анализ трудностей целеполагания у старших подростков // Психологическая наука и образование. - 2010. - №2. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.psyedu.ru/journal/2010/4/Zhilinskaya.phtml>.
4. Зейгарник Б. В. Психология личности: норма и патология: избранные психологические труды / Зейгарник Б. . - М.: МОДЭК, МПСИ, 2007. - 416 с.
5. Развитие универсальных учебных действий учащихся основной школы в условиях реализации стандартов нового поколения (ФГОС): Учебно-методическое пособие / авт.-сост. П. М. Горелов, В. В. Утемов. - Киров: Изд-во МЦИТО, 2015. - 275 с.
6. Рева М. М. Особенности жизненной перспективы в подростковом и юношеском возрасте / М. М. Рева // Психологія і особистість. - 2015. - №2 (8). - Ч.1. - С. 126-139.
7. Регуш Л. А. Психология прогнозирования. Успехи в познании будущего / Регуш Л. А. - СПб.: Речь, 2003. - 352 с.
8. Снегирева Т. В. Возрастной аспект формирования способности к целеполаганию в контексте компетентностного подхода / Т. В. Снегирева, О. И. Блинецова // Вестник НВГУ. - 2015. - №2. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://vestnik.nvsu.ru/arhiv/43/?st=448>.
9. Толстых Н. Н. Жизненные планы подростков и юношей / Н. Н. Толстых // Вопросы психологии. - 1984. - №3. - С. 79-86.
10. Юркевич В. С. Об индивидуальном подходе в воспитании волевых привычек/ Юркевич В. С. - М.: Знание, 1986. - 80 с.
11. Ivankiv I. Social network as a condition of adolescent identity formation / I. Ivanliv //Науковий огляд. - 2015. - № 9 (19). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/608>.
12. Levesque R.J.R. Encyclopedia of adolescence / Levesque R.J.R. - New York: Springer Science+Business Media, 2011. - 3114 pp.

References:

- 1.Bozhovych L. Y. Problemn formyrovanyja lychnosty: Yzbrannie psykhologhycheskye trudi / Pod red. D. Y. Feljdshtejna. - 3-e yzd. - M.: Moskovskij psykhologho-socyalnij ynstitut, Voronezh: NPO "МОДЭК", 2001. - 352 s.
2. Erokhyna L. Ju. Formyrovanye ghotovnosti podrostkov k celepolaghanyju v uchebnoj dejatel'nosti: dyss. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Erokhyna Ljudmyla Jurj'evna. - Tjumenj, 2011. - 149 s.
3. Zhylynskaja A. V. Analyz trudnostej celepolaghanyja u starshykh podrostkov // Psykhologhycheskaja nauka y obrazovanye. - 2010. - № 2. - [Elektronnyj resurs]. - Rezhy m dostupa: <http://www.psyedu.ru/journal/2010/4/Zhilinskaya.phtml>.
4. Zejgharnyk B. V. Psykhologhyja lychnosty: norma y patologhyja: yzbrannie psykhologhycheskye trudi / Zejgharnyk B. V. - 4-e yzd. - M.: MODJeK, MPSY, 2007. - 416 s.
5. Razvytye unyversalnykh uchebnikh dejstvyj uchashhykhsja osnovnoj shkoli v uslovyjakh realyzacyu standartov novogho poklenyja (FGhOS): Uchebno-

- metodycheskoe posobyje / avt.-sost. P. Ghorelov, V. V. Utemov. - Kyrov: Yzd-vo MCYTO, 2015. - 275 s.*
6. Reva M. M. *Osobennosti zhyznennoj perspektyvy v podrostkovom y junosheskom vozraste / M. M. Reva // Psykholohiya i osobystistj. - 2015. - № 2 (8). - Ch.1. - S. 126-139.*
7. Reghush L. A. *Psykholohyja proghnozyrovanyja. Uspekhy v poznanny budushhegho / Reghush L. A. - SPb.: Rechj, 2003. - 352 s.*
8. Sneghyreva T. V. *Vozrastnoj aspekt formyrovanyja sposobnosti k celepolaghanyju v kontekste kompetentnostnogho podkhoda / T. V. Sneghryeva, O. Y. Blyznecova // Vestnyk NVGhU. - 2015. - № 2. - [Elektronnyj resurs]. - Rezhym dostupa: <http://vestnik.nvsu.ru/arhiv/43/?st=448>.*
9. Tolstikh N. N. *Zhyznennie plani podrostkov y junoshej / N. N. Tolstyx // Voprosi psykholohyy. - 1984. - № 3. - S. 79-86.*
10. Jurkevych V. S. *Ob yndyvydualjnom podkhode v vospytanny volevikh pryvichek / Jurkevych V. S. - M.: Znanye, 1986. - 80 s.*
11. Ivankiv I. *Social network as a condition of adolescent identity formation / I. Ivanliv // Naukovyj oghljad. - 2015. - № 9(19). - [Elektronnyj resurs]. - Rezhym dostupu: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/608>.*
12. Levesque R.J.R. *Encyclopedia of adolescence / Levesque R.J.R. - New York: Springer Science+Business Media, 2011. - 3114 pp.*